

ژوری توپژینه وهکان

سیاسی، نابوری، ستراتیجی

بانکی ناوهندی عیراق و

پروژهی دروستکردنی پاره له بانک؟

ئه نوهر کهریم

کانونی دوهمی ۲۰۲۳

بانکی ناوہندی عیراق و پروسیہی دروستکردنی پارہ له بانک؟

نامادہکردنی: ئهنوهر کهریم
ژوری توئیزینهوهکانی بزوتنهوهی گوران
کانونی دوهمی ۲۰۲۳

ناوهرۆک

- ۲ پێشهکی
- ۳ جوهرهکانی بانک
- ۴ بو ئهوهی له سیستهمی بانکی بگهیین چون کار دهکات؟
- ۴ کارهکانی بانکی ناوهندی
- ۷ بانکی ناوهندو یاساکانی
- ۸ سیستهمی بانکی عیراق
- ۹ بانکی ناوهندی عیراق بهم شیوانه خستنه رووی پارهی پیناسهکردوه
- ۹ عیراق پنیویستی به چ جوهره بانکیکه
- ۱۰ بانکهکانی عیراق چون کار دهکهن
- ۱۱ پروسیهی دروستکردنی پاره له لایهن بانکهکانهوه
- ۱۲ پاره بهم شیوهیه دروستدهکریت
- ۱۳ کهواته بو چی خستنه رووی پاره کهمه له عیراقدا
- ۱۴ ههلهکانی بانک چین
- ۱۴ بانک بو چی تووشی قهیران دهییت؟
- ۱۵ دهر ئهنجام
- ۱۶ سههر چاوهکان

پیشهکی

بانک مهکینهی سیستمی ئابوریهو دهزگایهکی داراییه (Financial Institution) ئهو شوینهیه که که پاره وهردهگریت له هاوبهشهکانی و ئهو پارهیهداتهوه به بیزنسهکان به قهرزو کریدت دهوات به هاوبهشهکانی وه پاره پاشهکهوتکر او هکانیش دهپاریزیت.

مهبهست لهم راپورته ئهوهیه که خستنهرووی پاره کهمه له عیراقدا، هوکارهکهی نهبوونی ژمارهی بانکی پیویسته بو هاوالاتیانی عیراق و لاوازی سیستمی بانکییه، که ناتوانیت خزمهت به حکومتی عیراق بکات له کوکردنهوهی داهااتا، بههوی کهمی ژمارهی بانکهوه نهوانراوه ریگه بگریت له گهندهلی، که پارهیهکی زور براوته دهرهوهی عیراق ئهمهش زیانی گهورهی به ئابوری عیراق گهیا ندوه له نهنجامی لاوازی سیستمی بانکی عیراقهوهیهوه، هاوکات بوونی هزاران کارمندی بندیوار که چندین سآله بوون بهئهرک بهسهر بودجهی گشتیهوه به هوی نهبوونی سیستمی بانکی پیشکهوتوه، پاشهکهوت نهکردنی پاره له لایهن هاوالاتیاناه، بوته هوی زیادنهکردنی وهبهرهینان، ئهمهش زیانی له ئابوریداوه هوکارهکشی کهمی بانکی پیشکهوتوه، که کار ئسانی له بهریکردنی کاری هاوالاتیان گرتوه. بهمهش کاتیکی زوری هاوالاتیان بهفیرۆ دهروات و کاریگهری ههیه لهسهر کهمکردنهوهی بهرهههینان و زیانی بهسوری ئابوری گهیا ندوه. لیره دا مهبهست لهم توژیینهوهیه ئهوهیه کهپاره دارکردن زیاتریت له ناو عیراقدا له ریگای کردنهوهی بانکی زیاتر و کلتوری پاره پاشهکهوتنکردن دروستیبت له ناو خهلکدا بو زیادکردنی وهبهرهینان، بیته هوی کوکردنهوهی داهاات بهشیهیهکی خیراتر بو حکومت و کهمکردنهوهی گهندهلی. ههر وولاتیک بیهویت پیشکهویت ئهبت له (STFM) دا پیشکهویت واته (زانست، تهکنلوژیواو، فاینهس و ماتماتیک) واته کاروباری دارایی کولهکهی پیشکهوتنی ولاته ئهوهش له ریگهی بانکی پیشکهوتوو به تهکنلوژیای دارایی پیشکهوتوه.

جوړه‌کاني بانک

به گشتي بانک‌کان جوړيان زوره هر له بانکي پيشه‌سازيموه تا بانکي کشتوکالي و بانکي بازرگاني و بانکي وهبرهينان و بانکي قهرزداني خانووبهره.

به‌گشتي نهم بانکانه ريکخراون به چهند ياسايهک بانکي ناوهندي و لات سهرپهرشتيان دهکات و دهنوانيت لتيان پيرسپتهوه.

هموو بانکيک سهرمايه گهوره‌کهي متمانهيه (Trust)، واته متانه له پهرتوکی ههژماره‌کهدا له هموو جوړه‌کاني سهرمايه به‌هيزتره، متمانهيه و ا دهکات هاو لاتيان پاشه‌کهوت‌ه‌کميان له بانقا دابنين، هموو بانک‌کان به‌گشتي پاريزراون له لايهن بانکي ناوهندي و و لات‌هوه، له نهمريکاو نهوروپاو و و لات‌ه پيشکهوت‌ه‌کاندا بو پاراستني پاشه‌کهوتي پاشه‌کهوت‌کهران له‌کاتي پرووداني قهيراندا که بانکيک مايه‌پوچ دهبيت، بانک به گشتي له‌جيهاندا کاره‌کاني باش به‌ريوه‌دهبات و داهات دروستدهکات بو پشکه‌لگره‌کان و يارمه‌تي بيزنسه‌کان نهدن و روئي کاريگهريان ههيه له سووري نابوريدا، پيوسته بانک‌کان کاري باشتر بکن و روئيان له کومه‌لگادا باشتر و گهورتر بيت و پشتيواني له تهنلو جياي و وزه پاکه‌کان بکن، له سالاني داهاتو و قهرزبدن به پروژه‌کاني و وزه نوييه‌کان، زياتر لهوهي قهرزبدن به پروژه کاني و وزه نوييه‌کان، بو نهوروئي کاريگهريان ههبيت له گوريني کهش و ههوادا که نويستنا بوته جياي بايهخي مروفايه‌تي و حکومت‌ه‌کان.

هموو بانکيک به بريکي دياريکراو به پي ياساکاني بانکي ناوهندي، بريک لهو پارويه دهپاريزيت کهبه ياساي بانکي ناوهندي دانراوه له خهزينه‌ي بانک‌کهدا، ههندي دزگاي دارايي تر ههيه که روئي بانک دهبينين تهنها بو کهسه تاييه‌ته خاوم سامانه‌کان، به لام کاري سهره‌کيان بريتييه له وهبرهينان له هموو سيکت‌ه‌کاني نابوريدا، به لام بانکي ناوهندي بري زياتري پاشه‌کهوتي سهپاندوه به‌سهر نهم دزگايانه‌دا که بري پاشه‌کهوتي زياتر هه‌لگر و هک له بانک‌کاني تر، چونکه زور جار نهمانه سهرکيشي زياتر دهکن له بيزنسدا.

کاتيک کهسيک پاره پاشه‌کهوت دهکات له بانک، واته نهور کهسه حسابي بانکي بو کراوه‌تهوه لهو بانک، نيتر بانک‌که پاره پاشه‌کهوت‌کراوه‌کان دهخاته سووري کارکردنهوه، ههندي جار هاوبه‌شه‌کاني بانک پاره ددهنين له بانک بو ماويه‌کي دياريکراو بو نهورو ريژه‌ي سوودي بانکي له‌سهر و هبرگرن، به لام نهور پارويه ناتوانريت رابکيشريتهوه تا ماوه‌که تهاو نهبيت، به‌پي ريکهوتنه‌که له‌گهل بانک‌کهدا، پارهي نهم بانکانه له ههندي شتومه‌کدا وهبرهيناني

پنونه‌ده‌کریت وهک بونده‌کان یان دلنیایی خه‌زینه‌ی وولاتان به‌گشتی که ئەمانه مسۆگهرن و ده‌ستهاتی جیگیریان هه‌یه له هه‌موو دۆخیکی ئابوریدا بۆ بانکه‌که.

سیسته‌می دارایی جیهانی به شۆرشێ چواره‌م ده‌ژمیریت، دوا‌ی شۆرشێ ته‌کنه‌لۆجیا له‌سالاکانی نه‌وه‌ده‌کانی سه‌ده‌ی رابردوو، به هۆی پیشکه‌وتنی ته‌کنه‌لۆجیاوه، بووه هۆی هه‌لگیرسانی شۆرشێ دارایی (Financial Revolution) رینگا ئاسان بوو بۆ بانکه‌کان که چون پرۆژه‌و خه‌لک پارهدار بکه‌ن. ئەم‌ه‌ش کاریگه‌ری ته‌واوی هه‌بووه له‌سه‌ر گه‌شه‌ی ئابوری جیهان.

بۆ ئه‌وه‌ی له‌ سیسته‌می بانکی بگه‌یین چون کار ده‌کات؟

پنویسته‌ دوو سیاسات بزانی‌ن یه‌که‌میان سیاساتی نه‌ختینه‌ی (Monetary Policy) وه Fiscal (Policy) واته‌ سیاسه‌تی سالانه، که دۆخی ماکرۆئیکۆنۆمی و که‌رته‌ خزمه‌تگوزاریه‌کانی ناو که‌رتی ئابورییه‌ و ریزه‌ی بێ‌ کاری و هه‌لئاوسان و تیکرای گه‌شه‌ی ناوخۆی وولات ده‌گریته‌وه.

کاره‌کانی بانکی ناوه‌ندی

1. چاپکردنی پاره.
2. پشتیوانی کردنی به‌های دراوی وولاته‌که بۆ ئه‌وه‌ی به‌هاکه‌ی پاریزراوبیت له‌ ناوه‌وه‌و ده‌روه‌ی وولات.
3. زیادکردنی پاره‌ی نه‌ختی و به‌رپوه‌بردنی یه‌ده‌کی بیانی ناو بانکه‌که.
4. ئیداره‌دانی وولات بۆ ئه‌وه‌ی نرخ‌ی کالۆ شتومه‌ک جیگیر بیت.
5. پشتیوانیکردنی گه‌شه‌کردنی سیسته‌می دارایی وولات بۆ ئه‌وه‌ی گه‌شه‌بکات و تووشی قه‌یران نه‌بیت.
6. چاودێری بانکه‌ بازرگانه‌کان بکات بۆ ئه‌وه‌ی ریسک به‌ پاشه‌کهوتی پاشه‌کهوتکراره‌کان نه‌که‌ن.
7. بریار له‌سه‌ر ریزه‌ی سوودی بانکه‌کان ده‌رده‌کات، بۆ ئه‌وه‌ی کۆنترۆلی هه‌لئاوسان بکات و یارمه‌تی که‌مکردنه‌وه‌ی به‌تاله‌ بدات له‌ وولاتدا.
8. پاراستنی به‌های دراوی وولاته‌که و بتوانیت خۆپندنه‌وه‌ بۆ دراوه‌کانی تر بکات.
9. سیاسه‌تی نه‌ختینه‌ی وولات دا‌بر‌یزیت، که به هۆیه‌وه به‌های دراوی وولاته‌که چۆنبیت به‌رامبه‌ر دراوی بیانی.

ئەگەر ووردىبىنەوە لە بانكى ناوهندى عىراق هېچ يەككە لەم خاڵانەى پەيرەو نەكردوە بۆ يە دۆخى بەهەى دىنارى عىراقى لەم دۆخەدايە، كارى سەرەككەى سياساتى نەختىنەيە (MONETARY POLICY) دەبوايە ئەم بانكە هەلبەستايە بە ديارىكردنى ريزەى سوودى بانكى بە پى پى دۆخى (ماكرو ئىكونومى) وولات، بەلام هاتووە ريزەى سوودى بانكى ناوهندى كە لە ئىستادا (٤%) بەمەش بانكەكانى عىراق قورخى ريزەى سوودى بانكيان لە ئەنجامى ئازادكردنيان كردوە لە نزمترین كاتدا لە (١٢%) بوو، لە بانكە بازىرگانىەكان و تەنانەت بانكەكانى سەر بەمەزارەتى دارايى عىراق قەرزىان بە زياتر لە (١٢%) داو، لە بانكەكانى كەرتى تايبەت تەنانەت زياتر بوو، لەم كاتانەدا لە ئەمريكائى ئوروپادا پيش شەرى ئوكرانيا ريزەى سوودى بانكى نزيك بوو لە (٢٥, ٠%) بۆيە ئەمە شكستى گەورەى بانكى ناوهندى عىراقە و نەبۆتە ھۆى گەشەكردنى ئابورى، كەمكردنەوەى ريزەى بەتالە، نەھينانى سەرمایەى بيانى بىجگە لە كەرتى نەوت و گاز.

سىستەمى دارايى عىراق بە هېچ شىوہىەك پيش نەكەوتو، لە ئەنجامى نەھينانى بانكە پيشكەوتوەكان بۆ عىراق. ئەمەش واىكردوە وولاتەكە نەبىت بە ئەلەكترونى لە رووى دارايىەو، زۆرەى ھاوالاتيانى عىراق بە بى ھەژماری بانكيين. بانكى ناوهندى عىراق نەيتوانيوە پارىزگارى لە يەدەكى پارەكەى خۆى بكات، ئەو بوو ماوہىەك لە مەوبەر برى (٣,٧) تریليون دىنار دزرا كە بە(دزى سەدە) ناسراو، ئەمە زيانى گەورەى بە ئابورى عىراق گەياندو.

عىراق بۆ سالى ٢٠٢١ لە ئىندىكى شەفافىەت ژمارە ١٦٩ بوو تەنھا ٢١ پۆينتى بەدەستەيناو. لە ئەنجامى ئەو گەندەلى و ناشەفافىەتەى كە لە عىراقدا ھەيە. بانكى ناوهندى رىگای داو پارەيەكى زۆر لە عىراقدا پرواتە دەرەو بەھۆى ھەوألەو، لە رىگای كۆمەلى بانكى عىراقىەو كە كاريان تەنھا زيان بوو بە ئابورى نىشتمانى. كە ئىستا تاوانبار دەكرىت بەوہى گروپە تىرۆرىستىيەكان سووديان لىبينوہو دەولاتانى (ئىران، سوريا، لوبنان، توركيا و يەمەن) ھەروہا سياسىيەكانى عىراق پارەى زۆريان بردۆتە دەرەو بە ھۆى شكستى ئەم بانكەو، ئەمەش بە ھەدەردانى سامانى نىشتمانىيەو زيانى گەورەى بە ئابورى عىراق گەياندو، بە بى ئەوہى لىپرسىنەو لەگەل كەسدا بكرىت. لە ئەنجامى شكستەكانى بانكى ناوهندى عىراقىەو، كە بوو بەدەزگايەى وابەستە بە مىلشيا عىراقىەكانەو. نەيتوانيوە كارە سەرەككەكانى خۆى بكات.

پىويستە بانكى ناوهندى وەك دەزگايەكى سەربەخۆ كاربكات بۆ ئەوہى ئەم شكستانەى سەروو راستبكاتەوہو كارى تەنھا كارکردن بىت لە سەر دۆخى ماكرو ئىكونومى و وەبەرھينان. تا

درای عیراقی نهچیته دهرهوه، له ریگای هاوردهکردنی کالاو شتومهک که به پیی داتاگان عیراق سالانه به بههای (۹۰) ملیار دۆلار هاوردهی ههیه له وولاتانی جیهانهوه.

بانکی ناوهندی ئهگهر سهرنجی کارکردنی بدهین سی کاری سهرهکی کردوه؛

۱. فرۆشتنی دۆلاری ئهمریکی به بانکهکان.

۲. کردنهوهی نامهی گهرهنتی پالپشتی دارایی (letter of credit).

۳. حهوالهی بانکی.

بۆیه ئهم کارانه زۆر زۆر کهمن بۆ بانکی ناوهندی وولاتیک. ئهوهی له عیراقدا لهم رۆژانه پروودهات قهیرانی دارایی نیه، چونکه عیراق یهدهکی درای بیانی نزیک بۆتهوه له (۱۰۰) ملیار دۆلاری ئهمریکی، وه گهشهی ناوخوی عیراق به هۆی بهرزبوونهوهی نرخه نهوتهوه له سالی ۲۰۲۲ به ریژهی (۸%) تیکرای گهشهی ناوخۆ بووه، له ئهنجای زیادکردنی بهرهمهینانی نهوتهوه به ریژهی (۱۲%) بهپیی داتاگانی سندوقی درای نیودهولتهی.

تهنها قهیرانیکی سیاسییه، که له نیوان ئهمریکا و عیراقدا. بهرپرسی ئهم قهیرانهش بانکی ناوهندی عیراقه. چونکه بانکی ناوهندی عیراق ریگای داوه به کردنهوهی کۆمهلی بانک که کارهکایان تنها کرینی دۆلار بیت له عیراقدا و دواي رهوانهی بکهن بۆ دهرهوهی وولات و له ئیستا ئهم دۆخه بخولقتینیت.

بانکی ناوهندی عیراق دهیتوانی؛

۱. ئهگهر بانکی ناوهندی لهسالی ۲۰۱۵ دا که ۱ دۆلار یهکسان بووه به ۱۱۱۶ دینار ئهوکاته ئهم ریگیاهی بگرتایه بهر بانکی ناوهندی ببهستیاتهوه به سیستهمی (SWIFT) جیهانیهوه دۆلار ئهوهنده بهرز نهدهبووه ئهم دۆخه ی ئیستای نهدهخولقاند . که بۆته هۆی ئهوهی لهدهسدانی موچهی فرمانبهیرانی عیراق به ههریمی کوردستانهوه بهریژهی له ۳۰% لهسالی ۲۰۱۵ وه ههتا ئهم بیره نرخه ی ئیستا ، بۆیه ئهم بانکه زیانی گهره ی گهیندوه به دانیشتوانی عیراق و نهتیتوانیه وهک دهزگیاهیکی سهربهخۆ کاربکات زیاتر وابستهبووه به پارته سیاسیهکانهوه.

۲. ئهوکاته ریژهی ههئاوسان زۆر کهمبوو له جیهاندا ئهوهنده کاریگهری نهدهبوو لهسهر توێژهکانی ناو کۆمهلگا ئهگهر کارهکی زووتر بکردایه

۳. ئهوهنده سامانی بهرپرسهکانی عیراق سپی نهدهکرایهوه رهوانهی وولاتان نهدهکرا .

٤. ئەگەر کاری وردی بکردایه لهسەر بانکەکان ئه‌و بانکانه ئه‌وه‌نده پارهی عێراقیان ئاودیوی سنوره‌کانی دهره‌وه نه‌ده‌کرد .
٥. بانکەکان به‌ئارەزای خۆیان ته‌زویری پسونه‌ی بازرگانیان کردوه . بونه‌ته هۆی راکێشانی پارهیەکی زۆر له عێراقدا وه به شیوه‌یه‌کی نایاسای ده‌وله‌مەند بوون به بی ئه‌وه‌ی لیکۆلینه‌وه یان له گه‌لدا بکریت له لایهن بانکی ناوه‌ندیه‌وه .

بانکی ناوه‌ندو یاسا‌کانی

به یاسا، بانکی ناوه‌ندی عێراق ژماره ٥٦ له‌سالی ٢٠٠٤ وه Banking Act ریژه‌ی سوودی بانکی (Liberalized) واته ئازاد کرد، ئەمەش کاریکی خراپه، چونکه بانکەکان ده‌توان له نیوان خۆیاندا ریکبکه‌ون له‌سەر ریژه‌که‌و بازار قۆرخ بکه‌ن، بۆیه به‌رده‌وام ریژه‌ی سوودی بانکی له (١٢%) که‌متر نه‌بوه له عێراق و هه‌ری‌مدا .

هه‌روه‌ها سیاساتی نه‌ختینه به‌م شیوه‌یه کارده‌کات یان (Expansionary policy) واته سیاساتی که‌مکردنه‌وه‌ی باج و زیادکردنی خه‌رجیه‌کانی حکومه‌ت وه‌ک دروستکردنی پرۆژه له لایهن حکومه‌ته‌وه، یان سیاساتی سک هه‌نگۆشین (Austerity Measure) که‌مانای زیادکردنی باج و که‌مکردنه‌وه‌ی خه‌رجیه‌کانی حکومه‌ت. هه‌روه‌ها جو‌ریکی تر هه‌یه که پینده‌وتریت. (Deflationary Policy) ئەمەش واته (پۆلیسی داکشانی نرخ و ناهه‌لناوسان) واته راکیشانه‌وه‌ی پاره بۆلای حکومه‌ت له لایهن حکومه‌ته‌وه. به‌مەش نرخ و خزمه‌تگوزاریه‌کان داده‌به‌زن، کاتیکی رووده‌دات که ریژه‌ی سوودی بانکی له خوار (سفر %١٠) وه بیت یان نزیک بیت له سفر.

تاپیش شه‌ری ئوکرانیا و رووسیا ئه‌و ریژه‌ی سووده له ئەمریکا و ئه‌وروپادا هه‌یوو. هه‌ندی جار به هۆی زۆری به‌ره‌م و که‌مبونه‌وه‌ی خواست رووده‌دات یان قه‌باره‌ی کریدت له ئابوریدا که‌مده‌بیته‌وه، ئەمەش له ئابوریدا زۆر خراپه، چونکه قازانجی کارگه‌کان که‌مده‌بیته‌وه ده‌بیته هۆی ئه‌وه‌ی کارگه‌کان کریکاره‌کان ده‌ربکه‌ن زۆربه‌ی به‌ریوبه‌ری بانکه ناوه‌ندیه‌کان هه‌تا بتوانن خۆیان دوور ده‌خه‌نه‌وه له‌م سیاساته .

بۆ ئه‌وه‌ی له (Fiscal policy) بگه‌ین واته پێوه‌ری سالانه‌که حکومه‌ت دایده‌نیت بۆ جیگیرکردنی ئابوری له ساله‌که‌دا وه‌ک خه‌رجیه‌کانی حکومه‌ت و پلانی کو‌کردنه‌وه‌ی داها‌ت، ئه‌وه‌ش له ریگای کو‌کردنه‌وه‌ی باجه‌کانه‌وه، واته بودجه‌ی وولات که سالانه ده‌بیت دابنریت .

سیستهمی بانکی عیراق

بانکهکانی عیراق له (۵۴) بانک پیکهاتوه که (۷) بانکیان دهمزگای دارایی عیراقین و (۲۳) بانکی بازرگانی و (۹) بانکی ئیسلامی و (۱۵) لقی بانکی بیانی و (۱) ئوفیسی نمایندهی بانکیکی بیانی. (۳۴) کۆمپانیای ههوالهکردنی پاره و (۲۰۰۰) ئوفیسی گۆرینهوهی دراو، که پهیههندیان به بانکهکانهوه ههیه و (۲) کۆمپانیای بۆ خزمهتگوزاری ئهلهکترۆنی بانکی و کارتی زیرهک، ههروهها (۸۰۰) لقی بانکی که بهناو ههموو عیراقدا بلابوتهوه.

بهپیی بریاریکی بانکی ناوهندی که بۆ بانکه بچوکهکانی عیراقی دهکرد، ههه بانکیک که سهرمایهکهی له (۲۵۰) ملیار دیناری عیراقی کهمتر نهبیته دهتوانیته بانک دابمهزیننیت، بهمهش ئهوه بانکانهی که دامهزراون زۆربهیان بازرگانانی کهرین و فرۆشتنی دۆلار بوون، خهلهکانی سیاسی له پشت ئهوه بانکانهوه بوون، یان دهولهتانی ئهقلیمی له پشتکردنهوهی بانکهکان بوون. کۆمهلی خهلهک بوون به ئهندامی بۆردی بانکهکان که شارهزایان له کاروباری دارایی و ئهرکهکانی بانکدا نهبووه، ئهوهیان بیر نهبوو که دهبیته کار بۆ پشک ههلهگرهکانیان بکهن و بهشیکن له قازانجی بانکهکه، و یارمهتی تیکرایی گهشهی ئابوری بدن، که کاری بانک ئهوهیه بهشیکی گرنهگ و بنچینهییین له جیگیرکردنی گهشهی ئابوری وولات و رۆلی کاریگهریان ههبیته و ههلی کار برههسینن، ئهوه بانکانه رۆلیان ئهوه بوو که قازانج لهوه میکانیزمی ئوکشنی بانکی عیراقی بکهن بۆ گۆرینهوهی رۆژانه نزیککی (۲۰۰) ملیون دۆلاری ئهمریکی بوو بۆ دراوی عیراقی، که جیاوازی له نرخدا ههبوو تهنها بیریان لهوه دهکردهوه قازانجی بهپهله بکهن، ئهوه بووه بهکاری سهههکیان.

ههه چهنده بانکی ناوهندی ئاماژهی بهوهداوه که دهبیته بۆ (۱۰ ههزار) کهس بانکیک ههبیته، بهلام ژمارهی ئهوه بانکانه زۆر کهمترن، ئیستا بۆ ههه (۳۲ ههزار) کهسیک بانکیک ههیه تا سالی ۲۰۱۶ به دنیایهوه ئیستا ژمارهکه گهشیتوته نزیککی (۴۰ ههزار) کهس چونکه ژمارهی دانیشتوانی عیراق (۴۱ ملیون) کهسی تتهپهرانده، ئهمهش له گهله رینمایه جیهانیهکاندا ناگونجیته.

له ئهنجای نهبوونی ستراتیج بۆ بانکی چالاک و ووردهکاری پلانی سالانه، به پپی یاسای ژماره ۲۶ی بانک، ئهمهش پر بهوه نیه که بتوانیته ئهوه داواکاریانهی ئابوری عیراق و ئابوری بازار پر بکاتهوه، به پپی کارکردنی یاسای ژماره ۲۷ دهبیته ههه بانکیک زیاتر له ۵۰ خزمهتگوزاری پیشکeshبکات، بهلام بانکهکانی عیراق تهنها (۲۰) خزمهتگوزاری پیشکesh دهکهن، ئهمهش له ئهنجای نهبوون و لاوازی تهکنلوژیای بانکی، بۆ نمونه (Home Banking Services) واته ئهوه خزمهتگوزاریانهی که دهتوانیته له مالهوه

هاوبه‌شه‌کانیان خۆیان جیبه‌جیبی بکهن، وه ک چۆن پارهی پسوڵهی (ئاو، کارهبا و غاز) ده‌درئیت.

بانکی ناوهندی عێراق بهم شیوانه خستنه رووی پارهی پیناسه‌کردوه

۱. پارهی ده‌رچوو، واته ئهو پارهییهی بانکی ناوهندی چاپی ده‌کات لای جه‌ماوهر و له‌سندوقه‌کانی بانکه‌کاندایه.
۲. پارهی یه‌ده‌ک. بری پارهی چاپکراوه له‌گه‌ڵ راسپاره‌ده‌کانی بانکه‌ بازرگانه‌کان به‌ دیناری عێراقی له‌ صندوقی بانکی ناوه‌نیدایه.
۳. خستنه رووی به‌رتسه‌کی پارهی M1، ئهو بره پارهییه که به‌دهستی خه‌لکی وولاته‌که‌وه‌یه، هه‌روه‌ها راسپاره‌دهی دراوی بیانی، دراوی ناوخۆ، که له لایهن کهرتی تایبه‌ته‌وه هه‌یه، له‌گه‌ڵ ئهو ده‌زگا دارایانهی که سهر به حکومت نین.
۴. بری خسه‌ رووی پارهی (M1) گه‌یشته‌ته (۴۵ ملیار و ۳۰ ملیۆن) دیناری عێراقی.
۵. خستنه رووی فراوانی پارهی M2، بریتیه له‌ خستنه‌رووی به‌رتسه‌کی پارهی له‌گه‌ڵ هاوشیوهی پارهی واته ئهو سپاردانهی که (نه‌گۆرن و جینگیرن) وه‌ک سپاره‌دهی (رسوم و دلنای)ی.
۶. خستنه رووی (M2) له عێراقدا گه‌ یشته‌ته (۱۵۷ ملیار و ۴۱۸ ملیۆن) دیناری عێراقی.
۷. بری پارهی (MO) له عێراقدا (۱۲۹ ملیار و ۳۳۹ ملیۆن) دیناری عێراقیه.

عێراق پێویستی به‌ چ جوهره بانکیکه

عێراق پێویستی به بانکی وه‌به‌ره‌ینانی بیانی گه‌ورهی پرسه‌رمایه هه‌یه، که تنه‌ها کاره‌که‌ی وه‌به‌ره‌ینان بێت به‌ پله‌ی یه‌که‌م بۆ ئه‌وه‌ی پشتیوانی له‌ وه‌به‌ره‌ینان بکات له‌ عێراقدا و کارناسانی بۆ وه‌به‌ره‌ینه‌ری بیانی بکات له‌ ریگای ئهو خزمه‌تگوزاریانه که بانکه‌که پیشه‌کشی ده‌کات، چونکه بانکه‌کانی عێراق سه‌رمایه‌ی گه‌وره‌یان نیهو هه‌روه‌ها رێژه‌ی سوودی بانکی له‌ عێراقدا به‌رزوه زۆر جار (۱۲%) وه‌ به‌رزیه‌که‌ی گه‌یشته‌ته (۲۰%) ئهم رێژه‌یه زۆر زۆره بۆ که‌سیک بیه‌وێت وه‌به‌ره‌ینان و بازرگانی بکات، ئه‌مه‌ش وا ده‌کات که خاوه‌نکاره‌کان نه‌توانن قه‌رزیه‌ گه‌وره بکهن، بۆ (کورت، مامناوه‌ند و درێژخایهن) ببێته هۆی پاشه‌کشه‌ی وه‌به‌ره‌ینان.

لهبهرئوهی بانکهکانی عێراق له رووی سیستمهوه له دواوهن به بهراورد به بانکه پیشکوهتوهکانی جیهان، بویه کارهکان جیهجیناکرین وهک بانکه پیشکوهتوه پرخزمهتگوزاریهکان خیرانین.

ئهمه لهکاتیگدايه بانکي بياني به ريزهي سوودي بانکي نزمتر قهرزدهدات به بيزنسهکان، که له ئیستا ريزهي سوودي بانکي نزيکه له سفرموه له ئهمريکاوه ئهوروپادا ههتا پيش شهري ئوکرائياو رووسيا، ئهو بانکانه دۆلار قهرز دهکهن له ئهمريکا زۆر دهگمهنه ريزهي سوودي بانکي له ئهمريکاوه ئهوروپادا بگاته ريزهي سوودي بانکي له عێراق، بویه زۆر پيوسته هاتنی بانکي بياني بهسهرمايهی گهوره خزمهتگوزاری پیشکوهتوه بۆ عێراق. حکومهتی عێراق پيوسته ئهو دۆخه بگونجینیت بۆ هینانی بانکه گهوره پر سهرمايهکان، تا بتوانیت بهشداری بکات له گهشهی ئابوری وولات.

بانکهکانی عێراق چۆن کار دهکهن

زۆربهی بانکهکانی عێراق کارهکانیان سنورداره، وهک پاشهکوهتکردنی پارهی پاشهکوهتکهران و فرۆشتنی پارهی بياني، دهرکردنی نامهی گهرهنتی (Letter of Credit)، بویه ئهم بانکانهی عێراق له بهر ئهوهی سهرمايهی گهورهیان نیه، نهیاننوانیوه خواستی وهبهرهینهران پر بکهنهوه، لهبهر نهبوونی وهبهرهینان وهک پيوست له کهرتکهکانی تری ئابوریدا بیجگه له کهرتی ووزه زیانی گهورهی به ئابوری عێراق گهیاندوه بۆ گهشهنهکردنی ئابوریهکهی. "موفهق حسن محمد" که شارهزای بانکیه، کۆمهلی هۆکاری داناوه بۆ شکستی سیستهمی بانکي له عێراقدا دهلیت؛ "لاوازی رینمايهکان و سهرلێشواندن له رینمايهکاندا و زۆری رینمای که دهردهچن له بانکي ناوهندی، بهلام دواي چهند رۆژیک یان ئاسانتتری دهکهن یان رینمايهکه لادهبن"، ئهمهش نیشانهی نا پرۆفیشنالی و دنیا نهبینیه و کاریگهری تهواوی ههبوه لهسهر چالاکیه بازارگانیهکان، ههروهها جدینین له کارکردندا، سهرپهرشتیارانی بانکهکان لهگهڵ گهشهی بانکي ناوهندی و بانکهکانی جیهاندا نین زۆر لهدواوهن. و کۆنترۆل نهکردنی بانکهکان و نهبوونی یاساکی بانکي بۆ کۆمپانیا هاوبهشهکان تا بتوانیت چاودیری ووردی بهرپرسهکانی بانکهکان بکات، یاساکان زۆرن و کۆنن، زۆربهی بهرپوهبهرانی بانکهکان و ئهندامانی بۆردی بانکهکان خهڵکانیکن که نهشارهزان له بواری بانکیدا وهنهیان خویندوه لهو بوارهدا، بههۆی سامانهکهیانهوه که لهماوهیهکی کهمدا دروستیانکردوه بۆ ئهوهی گومان لهسهر سهرچاوه دارایهکهیان نهکریت، یان بانکیان دامهزراندوه یان بوون به ئهندامی بۆردی بانکهکان.

ئابوریناسی عیراقی "ئەحمەد ئەلوبراها" دەئیت؛ "حکومت ناتوانیت یاساکان بسەپینیت، بانکی ناوەندیش ناتوانیت یاساکان بسەپینیت بەسەر بانکەکاندا".

پروۆسە ی دروستکردنی پارە لە لایەن بانکەکانەوە

زۆر بەی ئەو پارەییە که لە ئابوریدا دەسوریتەوه که (۹۷%) ئەو پارەییە که لە لایەن بانکی ناوەندیەوه خراوتە ناو بازارەوه. (۳%) ی ئەو پارەیه که دەسوریتەوه لە ئەنجامی پاشەکەوتی پاشەکەوتکەر انەوهیه.

ئەو پارەییە که لە گیرفانی هاوڵاتیادیە ئەوه ئەو پارەیه که بانکی ناوەندی وولات چاپیکردوه، واتە ئەوه ئەو پارەیه نیه که بانک دروستیکردوه.

ئەو پارەییە که بانک دروستیدەکات ئەو پارەیه نیه که لۆگۆی بانکی ناوەندی پیوهیه تەنها پاشەکەوتە، که به ژمارە ی ئەلەکترونیە دەرەکەوتیت لە کاتی بەکارهینانی مەکینهی پارەدەر هیناندا، Cash Machine.

ئەم ژمارەیه که لەسەر مەکینهکەدا دەبینریت تەنها بەرپرسیاریەتیە (Liability) بەلام لە هەمانکاتدا دەتوانریت به هۆی کارتەوه بەکاریبەهینیت یان به (ئۆن لاین) ئەو پارەیه خەرج بکریت یان رابکیشریت، کاتیک که فەرمانبەریک لە بانکیکدا دانیشتووە چاوەرپی ئەوهیه کەسێک یان بیزنسێک بیت پارەکهی پاشەکەوت بکات بۆ ئەوهی لە ریگای ئەو پاشەکەوتەوه پارە دروستبکەن، بانکەکان پارە دروست دەکەن لە ئەنجامی ئەم پروۆسەیهوه که پێدەوتریت Fraction banking Reserves لە ئەنجامی ئەم پروۆسەیهدا Balance Sheets بانکەکان گهورەدەبن و Fund دەچیتە سەر حسابی ئەو هاوبەشە بانکەکه، هەندیک جار که بانکەکان گەشبین دەبن، دەزانن ئابوری بەرەو گەشەکردن دەروات، تەنانەت چاوەرپی پاشەکەوت ناکەن خۆیان پارە دروست دەکەن وەک چۆن دەوتریت لە هەوادا واتە (On the thin air) ئەو کاتە بانک دەست دەکات بەقەرزانی پارە.

میرفین کینگ (Mervin king) پاریزگاری بانکی ناوەندی بەرتیانیان لە سالی ۲۰۰۳-۲۰۱۳ له کۆنفراسییدا که قسە ی دەکرد بۆ پیاوانی خاوەنکارو بازرگانەکان ووتی؛ "لە کاتیکدا که بانک قەرزەکانی درێژ دەکاتەوه بۆ بەشداربوەکانیان، ئەوهیه که کریدیت دەخریتە سەر حسابە بانکیهکانیان".

بەو شیوهیهی که بانکەکان پارەیان دروستکردوه، بانکەکان ریزە ی پارەیان به (11.5%) له ماوهی (۴۰) سالی رابردوودا دروستکردوه، پاریزگاری بانکی ناوەندی بەرتیانیان ووتی؛

"به لام دیوهکهی تری ئهم پاره دروستکردنه ئهوهیه، بۆ ههموو (قهرزیک که دهدریت کهسینک قهرزار دهبیت)، ئهمهش بۆته هۆی ئهوهی که قهرزهمکانی سهر خهڵک بهتهواوی کهلهکهبن، چونکه ئهم پارهیه له پاشهکهوتی پاشهکهوتکراوانهوه قهرزکراوه".

له کۆتایدا باری قهرزهمکان قورس دهبیت ئهمهش دهبیت هۆی نهادهوهی قهرزهمکان و دواتر بانکهمکان ناتوانن قهرزبدن و دهبیت هۆی دروستبوونی قهرانی دارایی.

لهسیستمی کریدتا له کاتیکدا که ههموو پاره دانیک ههوا له دهکریت له ریگای Bank Book وه، واته بانک دهتوانیت ههرچهنده پارهی بۆیت بۆ ئهوهی بهقهرز بدات و دروستی بکات له ههر چرکهیهکدا که بیهویت بهرێژهی ئهوه سوودهی که دهیهویت، ژماره ی ئهوه قهرزانهی که فهرمانبهرانی بانک دهیدن وهک لاستیک وایه، بانکهمکان توانای کرینی گهورمیان ههیه و توانای قهرزدانی گهورهشیان ههیه.

پاره بهم شیوهیه دروستدهکریت

بانک پاره وهدهگریت له بهشداربوهمکانی به ناوی پاشهکهوتهوه، بانک ئهگهر ههموو پاره ی پا شهکهوتکراو پاشهکهوتبکات ئهوه کاته ناتوانریت، پرۆسهی قهرزدان دروستبکریت و بانک که ناتوانیت پاره پهیدا بکات، له جیاتی ئهوه پاره ی پاشهکهوتکراوان بهکاردههینیت و به شی ههره زۆری پاره که بهکار دههینیت دهیدات بهخهڵک که پئویستیان به پارهیه، بۆ رایکردنی کارهمکانی رۆژانهیان، بانک تنها بهشیکی پاره که پاشهکهوت دهکات چونکه رۆژانه خهڵک و بیزنسهکان دهچن بۆ بانک تا بهشیک پاره ی پئویست دهربهینن. ئهگهر بیت و بانک پاره ی تیانهبیت ئهوا بانکهمکان نهتوانی لهکاتی خۆیدا پاره ی خهڵک بداتهوه واته بانکهمکان (Default) کردوه، ئهوا خهڵک به پهله کۆدهبنهوه، داوای پارهمکانیان دهکهن له بانک دهیانهویت پارهمکیان دهربهینن. ئهمهش واتای خراب بهرئوهبردنی بانکهمکانه.

ههموو وولاتیک یاسایهکی ههیه که له بانکی ناوههندیهوه دهردهچیت که دهبیت بانکهمکان ((Required Reserves)) به یهدهکی داواکراو پابهندن. بۆ یهدهکی داواکراو زۆربهی کات به رێژهی (10%) له پاره ی پاشهکهوتکراوان. که ئهمه کهمترین بری پاره پاشهکهوتکراوهکهیه، که به یاسا سهپینراوه، بانکی ناوهندی دهتوانیت بهرزی بکاتهوه بۆ (20%) بۆ نمونه ئهگهر هاوبهشیکی بانک بروات (100) دۆلار پاشهکهوت بکات له بانکدا ئهوا بانک به پئی یاسا بۆ نمونه ئهگهر بری یهدهکی داواکراو بری (10%) ئهوا رێژهی پاشهکهوتهکه (Reserve Ratio) دهبیت (10) دۆلار بیت، (90) دۆلار دهدریت به قهرز لهو پاشهکهوته. ئهوه (90) دۆلاره که خهرجدهکریت جاریکی تر دهچیتهوه بانک وهک پاشهکهوت

دادانریتهوه لیڤه‌دا جاریکی تر بانک بری (۹) دۆلار پاشه‌کهوت دهکات لهم پارهی واته (۸۱) دۆلاری تر دهریتهوه به قهرزیکه تر پیده‌وتریت (Money Supply) نهم پرۆسه‌یه به‌رده‌وام ده‌بیت له قهرزدان، نهم پرۆسه‌یه پیده‌وتریت پاره (چهند جاره) کردن.

به‌لام کاتیک که هاوولاتیان پاره له گیرفانیاندایه، نهم نهم پارهییه که به لوگۆی بانکی ناوه‌ندیه‌ویه و پاره‌ی چاپکراوی بانکی ناوه‌ندیه، پاره چهند جاره ده‌کریت به پی نهم هاو‌کیشه‌یه‌ی خوارموه؛

ریژه‌ی یه‌ده‌کی Money Multiplier = 1/ Reserves Ratio

Money Multiplier = 1/0.1 = 10 (پاره چهند جار کردن)

له‌بهر نهمه‌ی ۹۰ دۆلار به کارهاتوه بو قهرز، کهواته؛

پاره‌ی دروستکراو = 10X90 = 900 دۆلار

کهواته لهو (۱۰۰) دۆلاره‌ی پاشه‌کهوتکرا، بری (۹۰۰) دۆلار دروستکراوه. بهم شیوه‌یه بانک‌ه‌کان پاره دروستده‌کن له ئابوریدا، خستنه‌ی رووی پاره زیاد ده‌کریت.

کهواته بو چی خستنه‌ی رووی پاره کهمه له عیرا‌قدا

۱. له‌بهر نه‌بوونی حسابی بانکی له‌لایهن هاوولاتیانه‌وه نه‌بوونی بانکی زور له عیرا‌قدا، بو‌یه ههمیشه خستنه‌ی رووی پاره کهمه، چونکه وه‌ک ده‌رکهوت بانک‌ه‌کان چون ده‌توانن پاره دروستبکن له نهمجامی پاره‌ی پاشه‌کهوتکهرانه‌وه.

۲. بوونی قهرانی دارایی و کیشه ناوخویه‌کان وایانکردوه، که خه‌لک نه‌توانیت پاره پاشه‌کهوت بکات نهمه‌ش یارمه‌تی دروستنه‌کردنی پاره ده‌دات.

۳. تا ئیستا سیستمی کاش په‌یره‌وه ده‌کریت له عیرا‌قدا، نهمه‌ش وایکردوه خه‌لک له بانک دور بکه‌ویته‌وه زیاتر پیوستیان به بانک نه‌بیت.

۴. حکومه‌تی عیراق زور به پیوستی نه‌زانیوه سیستمی بانکی په‌ره‌پیدات، بو نهمه‌ی ریگا له گهنده‌لی نه‌گیریت، به هوی نه‌بوونی سیستمی بانکی پیشکه‌وتوه زیانی زوری گه‌یاندوه، به‌وه‌ی که نه‌توانریت باج کوبکریته‌وه له کۆمپانیان، چونکه چاودیری وورد نه‌به‌وه له‌سه‌ر حسابی کۆمپانیا بازارگانیه‌کان، هه‌روه‌ها پارهییه‌کی زور له ریگای هه‌واله‌وه نیردراره‌ته دهره‌وه‌ی وولات. له‌بهر چاودیری نه‌کردنی بانک‌ه‌کان وه‌ک پیوست له ریگه‌ی بانکی ناوه‌ندیه‌وه، پارهییه‌کی زور براوه‌ته دهره‌وه‌ی وولات که مه‌زنده ده‌کریت به زیاتر له

(۱۰۰) ملیار دۆلار که پاره‌ی سیاسی‌هکانی عیراق و کوردستانه، له‌زۆر بۆندها، ئەمه دووباره کراوتهوه که له‌لایهن به‌پرسه گهوره‌کانی عیراقهوه ئاماژه‌ی پێدراوه. ئەمه‌ش گهنده‌لیه‌کی له‌ راده‌ به‌ده‌ره، بۆیه عیراق کهوتوته ئەم دۆخه‌وه، ئەگهر بی‌ت و به‌شیکه‌ی که‌م له‌م ۱۰۰ ملیار دۆلاره‌ پاشه‌کهوتبکرایه له‌ بانکه‌کانی عیراقدا، ئەوا نزیکه‌ی ۱۰ ئەوه‌نده خستنه‌رووی پاره‌ زیاتر ده‌بوو له‌ عیراقدا، ده‌بووه‌ زیادکردنی به‌کاربردن و وه‌به‌ره‌ینان و یارمه‌تی سووری ئابوری ده‌دا، عیراق تووشی پاشه‌کشه‌ی ئابوری نه‌ده‌بوو له‌کاتی دابه‌زینی نرخه‌ی نه‌وتدا و ده‌توانرا ئابوری فره‌ سه‌رچاوه‌ بکری‌ت و ریزه‌ی به‌تاله‌ زیادیه‌ نه‌ده‌کرد بۆ ریزه‌ی (۲۵%) به‌ پێی داتا‌کانی وه‌زاره‌تی پلاندانای عیراق، ئاسایشی عیراق زۆر باشتر ده‌بوو، خه‌لک نه‌ده‌چوه‌ پال گروپه‌ تیرۆرتیسته‌کان، ئەمه‌ش ده‌بووه‌ هۆی ئەوه‌ی نه‌خستنه‌رووی پاره‌ که‌م نه‌بیته‌وه، گه‌شه‌ی ئابوری عیراق پاشه‌کشه‌ی گهوره‌ی نه‌ده‌کرد له‌ له‌کاتی دابه‌زینی نرخه‌ی نه‌وتدا.

هه‌له‌کانی بانک چین

کاتی‌ک بانکه‌کان قهرزی خراپ ده‌ده‌ن و کردیتی زۆر ده‌ده‌ن به‌ هاوبه‌شه‌کانیان ئەمه‌ش زۆر جار له‌ توانای هاوبه‌شه‌کانیان زیاتره‌ بۆ دانه‌وه‌ی قهرزه‌که‌ و به‌مه‌ش ده‌وتریت قهرزی خراپ (Bad Loan)، بۆیه بانکه‌کان زۆر جار ووردنیه‌ له‌ قهرز پێدان و چاوپۆشی ده‌که‌ن، له‌ هه‌ندێ مه‌رجی قهرزدان. ئەمه‌ش زۆر جار کیشه‌ دروستده‌که‌ن بۆ بانکه‌کان. ده‌بیته‌ هۆی زیانگه‌یاندن به‌ قازانجی بانکه‌کان، ئەمه‌ش کاتی‌ک رووده‌دات که‌ به‌تایبه‌تی قهرزدانیه‌ی زۆر زیاتر له‌ وه‌رگرتنی پاشه‌کهوته‌کانیان (Deposits) که‌ به‌قهرزی خراپ داده‌نری‌ت و ده‌بیته‌ هۆی که‌مه‌کردنه‌وه‌ی داها‌تیه‌کان و زیانی گهوره‌ به‌ بانکه‌که‌ ده‌گه‌یه‌نی‌ت، هه‌ندێ جار ده‌بیته‌ هۆی مایه‌پووج بوونی بانکه‌که‌، یان حکومه‌ت به‌ ناچاره‌ی دێته‌ ناو پرۆسه‌که‌وه‌ بۆ ئەوه‌ی پاره‌ی پاشه‌کهوتکراون زیانیان پینه‌گات، بانکه‌کان زۆر جار زیانی گهوره‌یان پێده‌گات له‌کاتی قه‌یرانی دارایدا، به‌تایبه‌تی له‌کاتی دابه‌زینی نرخه‌ی خانووبه‌ره‌دا.

بانک بۆ چی تووشی قه‌یران ده‌بی‌ت؟

زۆربه‌ی جار بانکه‌کان تووشی قه‌یران ده‌بن به‌هۆی نه‌بوونی به‌رده‌وامی پۆلیسی ما‌کرو ئیکونومی واته‌ پۆلیسی (ریزه‌ی سوود و هه‌لئاوسان و ریزه‌ی به‌تاله‌ و تیکرای گه‌شه‌ی به‌ره‌می نیشتمانی) و کورته‌ینانی گهوره‌ له‌ حسابی بانکدا، قهرزدان و کریدتی زۆر به‌ خه‌لک، نه‌بوونی بالانسی به‌هیزی بانک، یان سه‌رمایه‌ گوزاریه‌کی زۆر له‌شنتیکدا کراوه (Large Capital Inflows) ئەمه‌ش به‌ هۆی پۆلیسی سیاسی و ئابورییه‌وه، وه‌ک بانکی

(Subprime) له ئەمریکدا کەسەرمایە گوزاری زۆری کردبوو له کهرتی خانووبەرەدا له ئەمریکادا، بەمەش قەیرانی بانکی دروستبوو و بە دروستبوونی قەیرانی بانکی ئەو کاتە وولات بەتەواوی تووشی قەیرانی دارایی دەبێت و دەبێتە هۆی دروستکردنی قەیرانی ئابوری ئەو بوو که له کۆتایی سالی ۲۰۰۸ وە روویدا له ئەمریکاو دواي ئەوروپای گرتەوه.

دەرئەنجام

بەهۆی ئەو کێشەکانی سەرەوه دەرکەوتووە خستتە رووی پارە کەمە له عێراقدا و زۆر جار خەلکی عێراق له و کاتانەي که پێویستیان بە پارەیه پەنا دەبات بۆ قەرزکردن له یهکێک له ئەندامەکانی خێزانەکەي، یان خزمیکی یان هاورێیەکی ئەمەش دەبێتە هۆی ئەوێ که ئەو مەژووە هەست بەلاوازی دەرونی بکات، له بەر چاوی قەرز دەرهکە، یان هەندی جار کێشەي کۆمەڵایەتی لێدەبێتەوه، له ئەنجامی پابەندنبوونی قەرزکەرەکه به کاتی دیاریکراوه که بریاره قەرزەکەي بداتەوه، بۆیه دەبێتە هۆی دروستبوونی ناخۆشی له نیوانیاندا، بەلام چارەسەري ئەم کێشەکانە ئەوێه که حکومەت دەستبکات بەم هەنگاوانەي خوارەوه.

۱. رێگا ئاسانکردن بۆ کردنەوهی بانک، بەو رێژەیهی پێویستی هاوڵاتیان پردهکاتەوه، تا هاوڵاتیان بتوانن هەژماری بانکی بکەنەوه، بانکەکان رێکبخرین له بانکی ناوهندیهوه دەسەلاتی تەواي هەبێت بۆ لێپێچینهوه له گەڵیاندا لهکاتی سەرپێچیکردندا، داوا له هاوڵاتیان بکریت بۆ کردنەوهی هەژماری بانکی و پارەکانیان پاشەکەوت بکەن له بانکەکاندا.

۲. بانکی ناوهندی بریار دەری رێژەي سوودی بانکی بێت. دەسەلاتی ئازادکردنی رێژەکه لا ببری. بریاری رێژەي سوودی تەنها له دەستی بانکی ناوهندیدا بێت. ئەو رێژەیهش لهگەڵ سوری ئابوریدا گۆرانکاری پێوه دەکریت، بانکە بازارگانیهکان پابەندبکرین بەو بریارەوه. دیاره بانکە بازارگانیاکان خۆیان بریک سوودی زیاتر دەخەنەسەر رێژەکەي بانکی ناوهندی تا قازانج بکەن چونکه بانکەکان بۆ قەرزکردن پەنا دەبەنە بەر بانکی ناوهندی وولاتەکەیان.

۳. بە ئەلیکترۆنی کردنی حکومەت و هاوڵاتی و وەزارەتەکان و کۆمپانیاکانی بازارگانی بۆ ئەوهی کار ئاسانی بکریت بۆ پێدانی (باج، رسومات و گومرک) و خزمەتگوزاریهکانی تر، تا حکومەت زووتر داهاوەکەي کۆبکاتەوه، ئەمەش رێگە دەگریت له بردنە دەرەوهی پارە له وولاتداو دەبێتە هۆی کەمبوونەوهی گەندەلی.

ئەگەر بىتتو ئۇ ھەنگاوانەى سەر مۇھ لە لايەن حۇمەتەو جىبەجىدەكرىت، دەبىتە ھۇى ئەوھى خستتە روى پارە زياتر بىت و يارمەتى رىگەگرتن لە بردنە دەروھى پارە دەگرىت بۇ دەروھى وولات. چونكە ھەر پارەيەك بىرىتە دەروھى دەتوانرىت بە ئاسانى شوين پىى ئەو پارەيە ھەلبىگرىت، كى نار دەيەتتە دەروھى و بۇ كى پارەكە نىردراوہ. بۇيە ئەم دۇخەى كە لە ئىستادا ئەخولقنىت لە عىراقدا لە ئەنجامى كەمتەرخەمى بانكى ناوہندى عىراقەوہيە ،

سەرچاوەكان

1. HOW BANKS CREATE MONEY;

<https://positivemoney.org/how-money-%20works/how-banks-%20create-money/>

2. The reality of the banking system in Iraq;

<https://rawabetcenter.com/en/?p=1434>

3. Banking crisis;

<https://www.worldbank.org/en/publication/gfdr/gfdr-2016/background/banking-crisis#:~:text=Among%20the%20many%20causes%20of,variety%20of%20https://>

4. Impact banking can this generation of leaders change banking for good;

www.euromoney.com/article/b19y3bjz4pvygj/impact-banking-can-this-generation-of-leaders-change-banking-for-good

5. Iraq Money Supply M0;

<https://tradingeconomics.com/iraq/money-supply-m0>

6. Iraq Interest Rate;

<https://tradingeconomics.com/iraq/interest-rate>